

1. Kùlgengen, Helmut von, Het vrije godsdienstonderwijs binnen het geheel van de vrije Waldorfschool en zijn verhouding tot de Christengemeenschap en de Antroposofische Vereniging (1975)

Helmut von Kùgelgen

Thema: Over de beginimpuls van de vrije Waldorfschool; de werking van de handelingen; het esoterische christendom en de handelingen; Christiaan Rozenkruis; het belang van een religieuze verdieping in het onderwijs.

50 jaar geleden schreef Rudolf Steiner twee weken voor zijn dood zijn Afscheidsbrief aan de leraren. De Eigenraad van het college van leraren en hun meditatie zou uit hetgeen wat Rudolf Steiner tot dat moment met de leraren had opgebouwd, de levende stroom van het geestelijke initiatief verder laten stromen. De Waldorfschool moest een Wahrzeichen van de vruchtbaarheid van de antroposofie in de wereld blijven. De bronnen van de antroposofie zijn echter de in het tijdperk van de bewustzijnsziel vernieuwde mysteriën. De vruchtbaarheid van de mysteriestroming wordt zichtbaar in zijn openbare werkzaamheid, in die ‘volledige openbaarheid, waar de diepste esoteriek zich mee verbindt’. Dat laatste drukte Rudolf Steiner zo uit op de woensdag van de Kerstbijeenkomst.

In deze zin had Rudolf Steiner de Waldorfschool ook als een openbare school gesticht en hem als een mysterieplaats gesticht. Voor zover het ons lukt om ons pedagogische handelen vanuit geestelijke impulsen vorm te geven, draagt het mysterie karakter. Op het moment van de stichting – d.w.z. bij het begin van de cursus ‘Algemene Menskunde’ – riep hij de geestelijke machten aan: opdat iedere afzonderlijke leraar de krachten zou ontvangen om binnen te groeien in het vermogen om te imagineren; opdat de gemeenschap van het college, de raad van de groep leraren inspiratie zou ontvangen; opdat het verlichtende intuïterende licht van de [alles] tot het goede leidende tijdgeest zich aan de groep leraren kan meedelen. In de meegestenoografeerde woorden van Rudolf Steiner heet het: ‘Ik verzoek u daarom deze inleidende woorden op te vatten als een soort gebed tot die machten die imaginerend, inspirerend en intuïterend achter ons moeten staan, terwijl deze opgave op ons nemen... Wij willen ons zelf allemaal zien als mensenwezens die het karma op een plaats heeft gebracht, waar niet iets gewoons dient te geschieden, maar iets wat bij de betrokkenen het gevoel van een plechtig wereldmoment in zich sluit’. In de grondsteenspreuk van de school wordt echter alles ‘ondergebracht onder ‘de geest die hier werken zal’, namelijk de Christus.

Het bewust herhalen van bepaalde dingen werkt op de versterking van de wil en op de gezonde kracht van het etherlichaam. Zeer sterk werkt de bewuste herhaling wanneer die door meditatie, in de religieuze uitoefening van het gebed, op bepaalde vaste momenten van de dag (ochtend – middag – avond enz.) en in de cultische handeling wordt geoefend. Over de handelingen die aan de Waldorfschool zijn toevertrouwd zei Rudolf Steiner dat die voor het eerst weer een verbinding vormden met de door de eerste Wereld Oorlog onderbroken esoterische stroom in de antroposofische beweging. Er was niets dat meer esoterisch is dan een cultus, zei hij tegen de Waldorfleraren nadat tijdens de Kerstbijeenkomst door de stichting van de Hogeschool voor Geesteswetenschap in Dornach de esoterische stroom van de antroposofische beweging een voortzetting gevonden had. In de verbinding van de Hogeschool en het vrije christelijke, antroposofische godsdienstonderwijs ligt ook de reden waarom de school door Rudolf Steiner met een nieuwe cultus, de offerhandeling, geschonken

werd, [zelfs] nadat de Christengemeenschap was gesticht – met het geschenk van de op de mis lijkende offerhandeling.

Als we naar de relatie met de Christengemeenschap kijken – naar het feit dat wij met elkaar verbonden zijn omdat die [ook] uit de bronnen van de antroposofie is voortgekomen – en waar die op zichzelf staat, een zelfstandige kerk is, dan zijn beide dingen aanwezig: de echte broederlijke samenwerking en het duidelijke verschil wat de taken betreft. Om dat in te zien wil ik graag een beeld schilderen dat Rudolf Steiner zelf in een voordracht over de Europese mysteries gegeven heeft (6 mei 1909):

Floris en Blancefleur over wie in de Provençaalse graalssagen verteld wordt, worden de grootouders van Karel de Grote genoemd. In Karel de Grote zag de sage echter degene die het esoterische en het exoterische christendom verenigde in de kerk. Rudolf Steiner vervolgt: ‘Tegenover de stroming van de Europese inwijding die door Karel de Grote wordt vertegenwoordigd, waardoor het exoterische en het esoterische christendom samengesmeed worden, moet het esoterische christendom levend gehouden, en zuiver voortgezet worden.’ Aanvankelijk hield de kerk het exoterische en het esoterische christendom samen – daarnaast moet de zuiver esoterische stroom verder gevoerd worden. Deze opdracht wordt later door de school van de Heilige Graal, de in Christiaan Rozenkruis opnieuw geboren ziel van Floris verder gevoerd. Rudolf Steiner: ‘Grote voortbrengselen van het geestesleven leiden terug naar de beweging van de rozenkruisers, waarvan altijd geheimzinnige draden naar de uiterlijke cultuur leiden.’ De voortzetting en vernieuwing van de echte rozenkruisers-mysteriën vinden we in de antroposofische beweging. ‘In waarheid is die het element dat gevoed wordt, meer dan dat in het verleden ooit gebeurd is, vanuit de bronnen die in de mysteriën liggen.’ Daarom zegt Rudolf Steiner aan het eind van deze voordracht, ‘dat de zin die in de wereld zelf aanwezig is [waltet], in de geesteswetenschap [opnieuw] terugkeert.’

In de tijd van de vernieuwing van de mysteriën door het verschijnen van de antroposofie wordt het door Friedrich Rittelmeyer en de eerste kring van priesters mogelijk om in de 20ste eeuw nog een keer het exoterisch en het esoterisch Christendom in een nieuwe kerk, namelijk in de Christengemeenschap, samen te brengen.

De handelingen in de school behoren echter tot de Graal-Rozenkruiser-antroposofische-stroom. De zorg daarvoor en hun voordurende vernieuwing komt uit het streven naar kennis van de antroposoof voort, uit de mysterieschool van het ware Rozenkruiserdom. Toen priester Beck de offerhandeling meemaakte riep hij uit: ‘Dat is immers een zuivere Graalshandling!’ Als kenner van het Boeddhisme, van de oude mysteriën en de geheimen van de Graal had hij daar gevoel voor.

In Engeland hebben alle leerlingen de gelegenheid om aan het vrije godsdienstonderwijs en aan de handelingen deel te nemen. In Duitsland en in andere Europese landen komt dezelfde mogelijkheid of noodzaak op de Waldorfscholen af, omdat de kerken het godsdienstonderwijs [in onze scholen] niet meer op kunnen brengen. Daarmee komt er een belangrijke taak op de Rudolf Steiner-Scholen af – en niet alleen op de godsdienstleraren. Het wezen van de Waldorfschool heeft zijn wortels in de mysteriën, uit deze bron moet het college van de Waldorfschool de kracht en de moed en de intuïtie scheppen om het godsdienstonderwijs te behoeden en te verzorgen. Wat de hele school betreft is het zo, dat afzonderlijke personen de verantwoordelijkheid altijd op zich moeten nemen en tot werkelijkheid moeten laten worden. Omdat de handelingen en de verantwoordelijkheid daarvoor tot de esoterische stroom van het christendom, tot de antroposofie behoren, kunnen ook vrienden uit de Vereniging tot deze verantwoordelijkheid worden geroepen. De door middel van de interne conferentie sprekende

school, de antroposofische vereniging, gerepresenteerd door haar bestuur, en het college van godsdienstleraren, dat als behoeder en wachter het Gremium heeft, delen deze verantwoordelijkheid in geestelijk vertrouwen.

In Ilkley zei Rudolf Steiner in 1923 nadat hij de offerhandeling gegeven had veel over de versterking van de wil door middel van religieuze verdieping. Hij wilde dat deze religieuze verdieping bij elke vorm van lesgeven aanwezig zou zijn – en dat daarbij nog het speciale godsdienstonderwijs gegeven zou worden: ‘Men kan door al de andere lessen al een heel mens zijn geworden, maar dan heeft men toch nog iets nodig. Wanneer men anders ook al een ‘heel mens’ geworden is, dan heeft men toch nog de religieuze verdieping nodig om deze hele mens weer op een alzijdige manier zo in de wereld te plaatsen, dat hij ook in overeenstemming met zijn oorspronkelijke wezen in deze wereld staat. Het opvoeden van de hele mens, en deze als hele mens opgevoede mens [daarna] ook religieus te verdiepen, dat hebben wij als een van de belangrijkste opgaven van de Waldorfschool proberen te verwerkelijken’.

Wanneer het vrije godsdienstonderwijs met de handelingen zich als een wezenlijk deel van het hele leerplan bij al de andere lessen voegt, dan zou daardoor op een bijzondere manier – uit de versterkte gemoeds- en wilskrachten – het vermogen moeten groeien waaruit het sociale leven opnieuw vormgegeven kan worden: in de zinvolle organisatie van de jaarfeesten, bij de aanzetten tot sociale veranderingen in de zin van de Driegeleding van het Sociale Organisme, en in de ethisch-religieuze levenshouding van iedereen afzonderlijk. Aan het thema van deze levenshouding wijdde Rudolf Steiner op 29 augustus 1923 in Wenen een Michaëlvoordracht (‘Anthroposophie und die ethisch-religiöse Lebenshaltung’). Het levend en gezond maken van de etherische krachten door aan de cultus deel te nemen, noemde Rudolf Steiner hier de redding van de intellectuele krachten van de moderne mens. Maar de leerlingen en met hen de ouders kunnen daardoor alleen gegrepen worden wanneer de wet van het leerplan wordt uitgevoerd, namelijk dat elk vak van het andere vak leeft en elke leerkracht van de pedagogische werking van zijn collega. Behalve deze collegiale samenwerking zullen zich in de toekomst ook steeds meer vrienden uit de colleges als godsdienstleraar beschikbaar moeten stellen, tenminste als de school tegen de taak opgewassen wil zijn die op haar af komt.

Het door Rudolf Steiner voor het godsdienstonderwijs gegeven deel van het leerplan is dat deel van het leerplan dat het meest compromisloze geestelijke eisen stelt. De godsdienstleraren weten het best hoe moeilijk het is om aan die eis te beantwoorden – en zij staan vol deemoed tegenover de handelingen die zoals Rudolf Steiner heeft gezegd ‘niet op een priesterlijke manier’ gehouden moeten worden net zoals wanneer men voor een taak staat waarvan men weet dat men die niet uit eigen krachten kan volbrengen. Rudolf Steiner sprak erover hoe op het moment dat de cultus begint, in de geestelijke wereld een tegemoet komende handeling begint.

Bovendien mag duidelijk geworden zijn, dat de godsdienstleraren hun taak niet kunnen vervullen zonder dat zij het hele college en de geest van de Waldorfschool achter zich hebben. En evenmin kunnen zij deze verantwoordelijkheid dragen zonder daarbij het bewustzijn te hebben een antroposofische verplichting op zich genomen te hebben; daarin worden zij door de behoeders van de Antroposofische Vereniging mede beschermd en gedragen. Toen Rudolf Steiner nog onder ons was, verenigde hij de leiding van de school, het voorzitterschap van de Vereniging en de leiding van de Hogeschool in zijn persoon.

Daarmee kom ik terug op wat ik in het begin heb gezegd: De Eigenraad van de leraren moet uit de levendige stroom van het geestelijke initiatief door laten stromen wat tot aan de dood

van Rudolf Steiner reeds met hem samen was bereikt. Daartoe wekt hij ons in zijn afscheidsbrief op. Onze meditatie en ons streven naar kennis brengen de etherkrachten tot het imagineren en openen de oefenwegen tot de hogere trappen der kennis. Het godsdienstonderwijs ziet zichzelf in deze zin terecht als een weg naar de 'jeugdantroposofie'. Door de scholing van de krachten van het gemoed en van de wil kan het een belangrijk element zijn dat de etherkrachten versterkt, om de intelligentie levend te maken en tegelijk de initiatiefkracht, opdat de leerlingen wier lot dat is eens de weg naar het gemeenschappelijke werk aan de ontwikkeling van de cultuur zullen vinden.